

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE ESERLERİ

Temel ÖZTÜRK*

Hayatı

Kanuni Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim'in 1487'de sancak beyi olarak görevlendirildiği¹ Trabzon'da 6 Kasım 1494 yılında dünyaya geldi.² Annesi Hafsa Sultan'dır. Yavuz Sultan Selim'in diğer erkek evlatları erken yaşta vefat ettiğinden hayatta kalan tek erkek evladı Süleyman'dır.³ Annesinin Kırım hanının kızı olduğuna veya Dulkadıroğulları ailesine mensup bulunduğuna dair bilgiler doğru olmadığı gibi *Hünernâme*'ye göre adını Kur'an'dan açılan sayfada geçen Hz. Süleyman'dan alması yanında babası Selim'in, bu adı kendi isminin küçültmesi (tasgîr) olan *Süleym-ândan* hareketle verdiği hakkında bir rivayet de bulunmaktadır.⁴

Çocukluk yılları ve eğitiminin ilk safhası Trabzon'da geçti. İlk eğitimini Trabzon Sarayında kendisine tahsis edilen hocaları olmak üzere Hayreddin Efendi'den aldı. Evliya Çelebiye göre Trabzon'daki sütkardeşi Kadı Ömer Efendi'nin oğlu Yahya (Beşiktaşlı Yahya Efendi) ile beraber bir Rum'dan kuyumculuk öğrendi.⁵ Doğumundan sancağa çıktığı zaman zarfına kadar Trabzon'da bulunan Sultan Süleyman, haklı bir payın gerekçesi yönünde Trabzonlu bir padişah olarak zikredilmesi yanında bulunduğu yerleşimin çok kültürlülük özelliğinden beslenmiş ve ilerideki yaşamında bunun etkisini görmüştür.

On yaşına geldiğinde sancağa çıkması gerekirken II. Bayezid'in, oğulları tarafından sürekli şekilde baskı altında tutulması sebebiyle tayini gecikti. Bu yönde Şebinkarahisar (Karahisâr-ı Şarkî) ile Bolu sancak beyliğine tayin girişimi, babasının ağabeyi olan şehzâde Sultan Ahmed tarafından engellendi.⁶ Bunun üzerine dedesi II. Bayezid tarafından Sultanönü veya Giresun-Kürtün-Şiran bölgesinin kendisine verilmesi istenmesini babası Yavuz Sultan Selim kabul etmeyince Şehzade Süleyman 1509'da 15 yaşında iken Kırım'da Kefe Sancak Beyliğine tayin edildi.⁷

* Prof. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tozturk61@gmail.com

¹ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü'l-Tevarih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 1979), 3/270; Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih Dergisi* 6/9 (1954), 85.

² M. Tayıb Gökbilgin, "Süleyman I", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yay., 1979), 11/99. Kanuni Sultan Süleyman'ın doğum tarihi bazı kaynaklarda farklı verilmektedir. Bkz. Feridun M. Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I* (Ankara: TDV Yay., 2018), 109-110.

³ Yavuz Sultan Selim'in çocukları için bkz. Çağatay Uluçay, "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar (3 fotokopi ile birlikte)", *Kanuni Armağanı* (Ankara: TTK Yay., 1970), 237-249.

⁴ Bkz. Feridun Emecen, "Süleyman I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2010), 38/62-74; Ahmed Tevhid, "Hünernâme (Kanuni Sultan Süleyman Han'ın Şehzadeliği Devri)" *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 8-9/49-62 (1335-1337), 88.

⁵ Emecen, "Süleyman I", 62; Erhan Afyoncu, *Muhteşem Süleyman, Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan* (İstanbul: Yeditepe Yay., 2011), 15.

⁶ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü'l-Tevarih*, 4/7-8; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: TTK Yay., 1988), 2/227.

⁷ Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim* (İstanbul: Yitik Hazine Yay., 2010), 46-47; Faruk Söylemez, "Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/33 (2012), 65; Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", 77; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü'l-Tevarih*, 4/6-8.

Şehzade Süleyman annesi, hocası ve lalası ile beraber deniz yoluyla Trabzon'dan Kefe'ye gitti. Burada kaldığı süre zarfında babasının taht için mücadelelerine şahit olduğu gibi onun tahta geçebilme için giriştiği askerî hazırlıklara da destek verdi.⁸ Sonuçta babasının 1512'de tahta çıkışı kendisine gelecekteki iktidarın yolunu da açmış oldu. Nitekim Yavuz Sultan Selim'in cülûsu akabinde İstanbul'a çağrıldı. Bir süre babasının amcalarıyla olan mücadelesini muhafazasıyla görevlendirildiği İstanbul'dan takip etti ve onların bertaraf edilmesiyle tahtın tek vârisi sıfatıyla sancak beyi olarak 1513'te Manisa'ya gönderildi. Şehzadeligi zamanında, en üst düzeyde eğitim ve öğrenim görüp devrin ilimleri ve edebiyatlarıyla beraber, askerlik sanatının her türlü nazari ve uygulamalı hususları yanında tasavvufi yönünü de ön plana çıkaracak incelikler kendisine öğretildi. Bilhassa Manisa'daki şehzadelik döneminde Merkez Efendi vasıtasıyla Halvetî (Sünbülî) etkisi altında kaldığı, Nûreddinzâde ve Üftâde Efendi'den zikir aldığı bilinmektedir.⁹ Tahta çıkacağı 1520 tarihine kadar yaklaşık yedi yıl Manisa'da kalan Şehzade Süleyman, sefer zamanları tahta vekâlet ve muhafaza göreviyle Edirne'de bulundu.¹⁰ Babasının 21-22 Eylül 1520'de vefat ettiği haberi üzerine adamlarıyla birlikte 30 Eylül 1520'de Manisa'dan İstanbul'a geldi ve tahta oturdu. Babasının Fâtih Camii'ndeki cenaze töreni sonrasında defnedildiği yere bir türbe ve etrafına da zaman içerisinde bir cami yaptırdı.¹¹ Dönemin kaynakları onun tahta oturduktan sonraki faaliyetlerinin adaleti yaymaya ve tebaasını korumaya yönelik hizmetlerde bulunmaktan ibaret olduğunu belirtir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk on yılı batıda ve doğudaki siyaseti kadar iç politikasının oluşumunda ve devletin dinî ideolojisinin yerleşmesinde hayati bir rol oynadı. Bu zaman diliminde Kanuni Sultan Süleyman, sadece Doğu ve Batı'da kadim hasımlarına karşı düzenlediği askerî harekâtlarla değil imparatorluğun uç sınırlarında, kuzey-güney ekseninde izlediği etkili politikayla da öne çıkmıştır. 1521'de Belgrat'ı, 1522'de Rodos Adasını zapt etti. 1526'da Mohaç'ta büyük bir zafer kazandı. 1538 yılında tekrar Macaristan'a girip Budin'i Almanlardan aldı. 1529 yılında Avusturya'nın başkenti olan Viyana şehrini muhasara etti. Bağdat'ı zapt etmek için Tebriz'den sonra Irak'a yürüdü ve 1534 yılında Irak'ı fethetti. Bundan başka daha pek çok yerleri Osmanlı devletinin sınırları içine aldı.¹² Bâbürlüler, Orta Asya hanlıkları, Hindistan'ın diğer Müslüman sultanlıkları gözlerini batıda gazâ bayrağını temsil eden Sultan Süleyman'a çevirmişti. Bütün bunlar bir bakıma XVI. yüzyılı, Sultan Süleyman çağı haline getirmiştir. İmparatorluğun ideolojik alt yapısının temellerinin atıldığı bu yıllara duyulan hasretin ve altın çağ söylemlerinin gölgesinde kalan bu dönem Avrupa'nın siyasî coğrafyasını da derinden etkilemiştir. Osmanlı Devleti böylece Avrupa devletler muvazenesinde belirleyici bir rol üstlendiği gibi modern Avrupa'nın oluşumunda da pay sahibi olmuştur. Kırk altı yıl süren hükümdarlığının on üçüncü seferi olan son seferini Sigetvar Kalesi'ne yaptı. Kale önlerine gelince şehrin kuşatılmasını emreden padişah hastalığının giderek artmasına rağmen kuşatmayı dikkatle takip etmekteydi. Fakat burada savaş meydanında iken şanına yakışır bir şekilde 6-7 Eylül 1566 gecesi hayata gözlerini yumdu, kalenin alındığını göremedi. Ölümü maharetle gizlendi, iç organları çıkarılıp amber ve misk kokuları sürülen cesedi tabut içinde tahtın altına geçici olarak defnedildi.¹³ Sigetvar Kalesi'nin düşmesinin ardından ordu dönüş için harekete geçtiğinde kırk iki gündür gömülü olan ceset gizlice arabaya konuldu ve yol esnasında padişah yaşıyormuş gibi davranıldı. Nihayet daha önce kendisine haber gönderilen yeni padişah II. Selim'in Belgrad'a gelişi üzerine vefat haberi resmen ilân edildi. İstanbul'a ulaşıldığında cenaze merasimi Sigetvar

⁸ Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", 83.

⁹ Esin Emel, "Merkez Efendi (H. 870/1465 Sıraları-959/1551) İle Şah Sultan Arasında Bir Haşiye", *Türkiyat Mecmuası* 19 (1977-1979), 73.

¹⁰ Emecen, "Selim I", 62.

¹¹ *Anonim Tevârih-i Ali-i Osman (F. Giesse Neşri)*, haz. Nihat Azamat, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay., 1992), 140.

¹² Kanuni Sultan Süleyman'ın deniz politikaları için bkz. İdris Bostan, "Kanuni Sultan Süleyman ve Osmanlı Deniz İmparatorluğu", *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*, ed. Burcu Kurt (Bursa: Gaye Kitapevi, 2019), 407-424.

¹³ Zeynep Tarım Ertuğ, *Osmanlı Devleti'nde XVI. Y.Y. Cülûs ve Cenaze Törenleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 96-98.

ve Belgrad dışında üçüncü defa 23 Kasım'da Süleymaniye Camii'nde yapıldı, Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazının ardından cami yanındaki türbesine defnedildi.¹⁴

Günümüzde daha çok Kanuni unvanıyla tanınırsa da bu sıfat 18. yüzyılda ilk defa Dimitri Kan-temir'in *Osmanlı Tarihi* adlı eserinde geçmiş ve 19. yüzyılda yaygınlık kazanmıştır.¹⁵ Türk tarihinde muhtemelen ondan daha büyük dehâya sahip bir kaç devlet başkanı gösterilebilir ama onun ihtişamında bir hükümdarı henüz cihan tarihi bile kaydetmedi. Onun için Batılılar ısrarla kendisini *Muhteşem* veya *Büyük Türk/Cihan Hakanı* diye anmıştır. Elbette bütün dünyaya hükmetmedi ama tüm dünyaya *Osmanlı Düzenini/Pax Ottomana* kabul ettirdi.

Gençlik çağında babası gibi sakalsız, saltanatının ilerleyen yıllarında kısa sakallı, fakat uzun bıyıklı ve uzun boylu, geniş ve dolgun yüzlü, ela gözlü, ince ve kemikli yüzlü, koç burunlu olarak bilinen Kanuni Sultan Süleyman bilge, sözü sohbeti yerinde, bilginlerin, erdemli kişilerin, filozof ve şairlerin dostu, maddi ve manevi bütün iyi huyları özünde toplamış bir padişah olduğu yönünde bütün tarihçiler müteffektir. Çocukları iki eşinden, Mâhidevran ve Hürrem Sultan'dan olmalıdır. Başka cariyelerle ilişki kurduğu yolunda zayıf rivayetler mevcuttur. Tahta çıktığında adı bilinen üç oğlu hayattaydı ve büyük ihtimalle Mâhidevran'dan doğmuştur. Bunlardan ikisi, Murad ve Mahmud 1521'de vefat etmiş, geriye sadece altı yaşındaki Mustafa kalmıştır. Hemen ertesi yıl Hürrem Sultan'dan olma çocukları dünyaya gelmiştir. 1522-1531 yılları arasında hayatta kalan biri kız altı çocuğu vardı. Bunlar Mehmed, Mihrimah, küçük yaşta ölen Abdullah, Selim, Bayezid ve Cihangir idi.¹⁶

Kanuni Sultan Süleyman uzun saltanatı döneminde hayırseverliği, vakıfları ve hayratıyla da öne çıkmış, pek çok abidevi eser yaptırmıştır. Özellikle Mimar Sinan'a inşa ettirdiği cami ve külliye başta gelir. İstanbul'da yaptırdığı eserlerle imparatorluk ihtişamını sergilemeyi ihmal etmemiştir. Süleymaniye Camii ve Külliyesi bunun tipik bir örneğidir. Babası Selim adına başlattığı Sultan Selim Camii'ni de tamamlamıştır. Bunların yanında oğulları Mehmed ve Cihangir ile kızı Mihrimah Sultan ve Hürrem Sultan adına da İstanbul'un çeşitli yerlerinde camiler ve suyuolları gibi imar faaliyetlerini tamamlattır. İstanbul dışında Bağdat'ta İmâm-ı Âzam ve Abdülkadir-i Geylânî Türbesi ile cami inşaları yanında bilhassa Kudüs'te Mescid-i Aksâ ile Kubbetü's-Sahra'yı ve Kâbe'yi tamir ettirdiği, Medine ve Mekke'de önemli imar hizmetlerinde bulunduğu bilinmektedir.¹⁷

Kanuni Sultan Süleyman, bütün bu ihtişamı elbette tek başına yapmadı. Türk tarihinde tesadüf edilen en mükemmel ekibi oluşturarak gerçekleştirdi. Kendisi her sahada, askerlikte, denizcilikte, edebiyatta, şiirde, sanatta, yöneticilikte, ilimde en yetenekli kişileri temyiz ve teşhis eder, yükseltir, himaye ve teşvik eder, sahalarında hizmet etmeleri için elinden geleni yapar, onları en çok işe yarayacakları alanlarda kullanırdı. Barbaros Hayreddin Paşa, Sinan, Baki gibi erişilmez dehâları ortaya çıkarırdı.¹⁸

Eseri

Divan-ı Muhibbî

Kanuni Sultan Süleyman şair, hattat ve kuyumcu idi. Şiire olan ilgisi üst seviyedeydi. Türk edebiyatının en tanınmış şairleri Bâkî, Fuzûlî, Zâtî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Lâmiî Çelebi onun zamanında yaşamış ve himaye görmüştür. Biri Farsça üçü Türkçe olmak üzere dört divan teşkil edecek kadar şiirleri

¹⁴ Süheyl Ünver, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni", *Kanuni Armağanı*, (Ankara: TTK Yay., 1970), 305.

¹⁵ Emecen, "Süleyman I", 62.

¹⁶ Kanuni Sultan Süleyman'ın ailesi hakkında bkz. Yılmaz Öztuna, *Kanuni Sultân Süleymân*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022), 177-201; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: TTK Yay., 1985), 35-40.

¹⁷ Emecen, "Süleyman I", 74.

¹⁸ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, haz. Mehmet İpşirli, (Ankara: TTK Yay., 1999), 2/858.

bulunmaktadır. Bu yönüyle Sultan Süleyman padişah olmasaydı bile şair olarak edebiyat tarihimizde yer alması gereken isimlerden biri olurdu.¹⁹ Zira Fatih Sultan Mehmed Han ile başlayan divan sahibi şair padişahlar zincirinin başarılı şairliği ve divanındaki 4300 civarında şiiriyle önemli bir halkası olmuştur. Hatta rahatlıkla diyebiliriz ki bu halkanın önde gelen bir ferdiydi. Ahmed Paşa, Necâtî, Bâkî, Fuzûlî, Ali Şîr Nevâî ve Hayâlî gibi Türk şairleri yanında Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Selmân-ı Sâvecî, Nizâmî-i Gencevî, Ferîdüddin Attâr gibi Fars şairlerinden etkilenmiş kendisi de Mesîhî, Ulvî, Zâtî, Aşkî ve Hayâlî Bey gibi şairler üzerinde etkili olmuştur. Şiirlerinde çoğunlukta *Muhibbî* mahlasını kullanan Kanuni Sultan Süleyman, bazı zamanlar *Muhib*, bazı zamanlarda da *Muhib*, *Meftûnî* ve *Âcizî* mahlaslarını da kullanmıştır.²⁰ Fakat bu mahlasları kullanmayı genelde aruz gereği seçmiştir.²¹ Daha çok ön plana çıkan ve divanıyla da anılan *Muhibbî* mahlası Allah'a derviş samimiyetiyle bağlı olduğunu, ayrıca halkına karşı derin bir sevgi ile yaklaşım içinde bulunduğunu ifade eder. Devrindeki diğer şairlere nazaran özellikle gazellerinde daha anlaşılır bir Türkçeyle tevhid ve naattan etkilendiği şairlere, aşktan şiire kadar belirli kavramlara dair düşüncelerine, hayata dair öğütlerden tövbeye yönelmeye kadar birçok konuya samimi bir üslupla değinmiştir. Onun divan veya divanlarına ait yirmi civarında nüsha bulunmaktadır.²² Sultan Süleyman her ne kadar; *Yiter şî rume zînetdür ma'anî / Ne hâcet ana tezhîb ile cedvel* dizesini dile getirirse de *Muhibbî Divanı*'nın hangi nüshası olursa olsun müzeyyen, süslü olarak karşımıza çıkar. Ayrıca *Divan*'ın nüshaları da şiir sayısı bakımından birbirini tutmaz. Buna sultanın belirli zamanlarda söylediği şiirlerin hemen divan haline getirilmesi yol açmıştır. Yani padişah şiiri söylemiş, maiyetindekiler bunları hemen divan haline getirmişlerdir. Bir nevi, yazıldıkça yazılan ve birbiri ardından uzayıp giden bu gazeller silsilesi bazen bir divan olarak tertiplenmiş, bazen olduğu yerde yazılmış, bazen bir mecmuada yer almıştır. Böylece *Muhibbî Divanı*'nın nüshaları çeşitlendikçe çeşitlenmiş ve bunlar birbirlerinden farklı şekillerde görünmüştür. Neticede bu divanlardan faydalanılarak yeni divanlar ortaya konmuştur.²³

Kanuni Sultan Süleyman'ın Divanı üzerine yapılan çalışmalar sırasında tetkik edilen nüshalardan Topkapı Sarayı Kütüphanesinin çeşitli bölümleri arasında padişahın kendi el yazısı ile mevcut olan nüsha, seçme şiirler ihtiva eder. Mevlânâ Müzesi Kütüphanesindeki nüsha da seçme şiirlere yer vermektedir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan derkenarlı nüsha, divanın sonuna kadar yazılmadığı intibasını verir. Bu nüshada, sayfa düzeninin korunması açısından gazeller genellikle beş beyit yazılmış ve şiirlere bir ölçü konulmaya çalışılmıştır. Milli Kütüphanedeki nüsha da bunun aynısıdır. İstanbul Arkeoloji Müzesindeki nüsha ise harekeli ve müzeyyendir. Nuruosmaniye nüshası, alfabetik yönden gazellerin dizilişine bakıldığında hacim itibarıyla diğerlerinden farklı bir tarzda üç divanmış gibi görünür. İsrail Milli Kütüphanesindeki nüshası, diğer bütün *Muhibbî* divanları gibi müzeyyen bir cilt olarak görülürse de ayrı bir sadelikte yer alır.²⁴ Bunlardan başka İstanbul Millet Yazma Eserler Kütüphanesi Ali Emiri Bölümünde, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Ayasofya Bölümünde ve Türk İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesinde çeşitli nüshalar bulunmaktadır.²⁵

¹⁹ Âmil Çelebioğlu, "Şair Kanûnî Sultan Süleyman", *Türk Kültürü Araştırmaları* 28/1-2 (1990), 41.

²⁰ Coşkun Ak, "Süleyman I (Edebî Yönü)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2010), 38/74.

²¹ Kemal Yavuz - Orhan Yavuz, *Muhibbî Divânı*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2006), 25.

²² Geniş bilgi ve divanların tavsifi için bak. Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı-İzahlı Metin*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1987), 313.

²³ Kemal Yavuz - Orhan Yavuz, *Muhibbî Divânı-Bütün Şiirleri*, 2 cilt, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2016), 1/14-15.

²⁴ Bu nüsha hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan Yavuz, "Muhibbî Divânı'nın Yeni Bir Nüshası Münâsebetyile", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 49 (2021), 151-167.

²⁵ Kanuni Sultan Süleyman Divanı'nın tetkik edilen nüshalarına dair ayrıntılı katalog bilgisi için bkz. Kemal Yavuz - Orhan Yavuz, *Muhibbî Divânı-Bütün Şiirleri*, 1/24.

Tarihçi Yılmaz Öztuna padişahın şiirlerini ilk kez düzenleyerek bir araya getiren şair ve yazarın Draçlı Ahmet Fevri Efendi olduğunu ifade etmekle beraber *Muhibbî Divanı*'nın üç kez İstanbul'da, bir kez de Almanya'da basıldığını vurgular.²⁶ Ancak bu alandaki diğer çalışmalar ilk baskının II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından gerçekleştirildiğini dile getirir.²⁷ Bu yayımlar dışında Millet Kütüphanesi Ali Emiri Yazmaları arasındaki üç nüshanın karşılaştırmalı yönüyle Vahit Çabuk tarafından *Divân-ı Muhibbî* adlı yayın 1980 yılında gerçekleşti.²⁸ Nuruosmaniye nüshasının tıpkıbasımı ise Günay Kut'un nüsha üzerinde geniş bir incelemesi sonucu Kültür Bakanlığı tarafından,²⁹ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki 5467 numarada kayıtlı bulunan nüsha da yine tıpkıbasım yöntemiyle Ereğli Demir Çelik Fabrikası tarafından orijinaline uygun boyutlarda yayımlanmıştır.³⁰ Kanuni Sultan Süleyman'ın divanının ilk kez ilmî neşri ise 1977 yılında doktora tezi olarak Coşkun Ak tarafından yapılmıştır.³¹ *Muhibbî*'nin Millet Kütüphanesi Ali Emiri kısmında iki, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan Köşkü kısmı ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde birer olmak üzere dört yazma nüshasının varlığıyla bilinen Farsça Divanı önce Kasım Gelen tarafından yüksek lisans tezi olarak³² akabinde de tercümesi ile birlikte yine Coşkun Ak tarafından 1995'te yayımlanmıştır.³³ Öte yandan *Muhibbî*'nin bazı şiirlerinin İngilizce tercümelerinin kitap haline getirildiğini bilmekteyiz.³⁴ Bunların dışında *Muhibbî Divanı* çeşitli nüshaları dikkate alınarak birkaç yazar tarafından ele alınmış olsa da günümüze kadar nüshalarının karşılaştırılması tetkiki yönüyle en geniş analizini Kemal Yavuz ve Orhan Yavuz gerçekleştirdi.³⁵

Muhtevası

Kanuni Sultan Süleyman'ın şiirleri nicelik yanında nitelik açısından da mükemmeldir. Aslında Onun çoğunlukla dedesi II. Bayezid'in etkisinde yazdığı ilk manzumeleri dil ve duygu bakımından zayıftır. Ancak zamanla aşk, tabiat, bezm ü rezm gibi konularda lirizme ulaşmış, padişah olduktan sonra da büyük şairlerle yakın teması neticesinde ustalık kazanmış ve şiiri olgunlaşmıştır. Denilebilir ki; Osmanlı Devletinin kuruluşu akabinde, özellikle II. Murad devrinden itibaren önem kazanmaya başlayan divan şiiri, Kanuni Sultan Süleyman döneminde artık klasik vasfı kazanmış bulunuyordu. Hatta divan şiirinin yapısı gereği şiirlerinde hükümdar olmanın verdiği üstünlük duygusu değil Hakk'ın kulu ve sevgilinin kölesi temaları bu yönde daha belirgindir. Yazdığı aşk, kahramanlık ve düşünce şiirleriyle büyük bir divan meydana getirmiştir. *Muhibbî*, hacimli divandaki şiirlerinde divan şiirinin genel konuları yanında *Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi* beytinde olduğu gibi dillerden düşmeyen ve bir atasözü gibi hafızalara yerleşen söyleyişlere de sahiptir.³⁶

Cihan padişahı olmanın verdiği duygular onun şiirine müstesna ifadeler katmıştır. Bu yönde *Muhibbî*'nin Farsça ve Türkçe divanlarındaki şiirleri muhteva ve üslup bakımından öncelikle hükümdarlığını, sultan şahsiyetini ve havasını yansıtmaya yanında hamasî yönü de olan manzumelerdir. Ayrıca hikemi, fikri ve talimi mahiyette, öğüt verici, dini ve tasavvufî türden şiirler de söylemiştir. Yine âşıkane ve

²⁶ Öztuna, Kanûni Sultân Süleymân, 21.

²⁷ Âdile Sultan, *Divan-ı Muhibbî* (İstanbul: Matbaa-i Osmânî, 1308/1890).

²⁸ Vahit Çabuk, *Divan-ı Muhibbî (Kanuni Sultan Süleyman'ın Şiirleri)*, 3 Cilt, (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yay., 1980).

²⁹ Günay Kut, *Muhibbî Divanı-Tıpkıbasım* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001).

³⁰ *Divan-ı Muhibbî* (İstanbul: Ereğli Demir Çelik Fabrikası Yay., 2005).

³¹ Coşkun Ak, *Muhibbî Divanı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1977). Bu eser daha sonra basılmıştır. Bkz. Coşkun Ak, *İzahlı Metin-Kanuni Sultan Süleyman* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1987).

³² Kasım Gelen, *Kânûnî Sultan Süleymân'ın Farsça Divanı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989).

³³ Coşkun Ak, *Muhibbî - Farsça Divanı* (Ankara: Nobel Yay., 2006).

³⁴ Talat S. Halman, *Süleyman the Magnificent Poet* (İstanbul: Dost Yay., 1987).

³⁵ Kemal Yavuz - Orhan Yavuz, *Muhibbî Divânı-Bütün Şiirleri*.

³⁶ Ak, "Süleyman I (Edebî Yönü)", 74.

rindâne şiirleri de çoktur. Birbirinden kesin olarak ayıramadığımız bu özellikler onun şiirinde beyitlere dağıtılmış bir şekilde daima dikkat çeker. Mesela divan şiirinin dili, tasavvufî değerlerin ifadesine imkân vermesine rağmen Muhibbî’de böyle bir derinlik ve zenginlik bulunmaz ancak maddî aşkın sonunun olmadığını dile getirirken tasavvufî kavramları da kullanır hem maddî aşkın ifadelerini hem de tasavvufî söylemleri beyitler içerisinde ustalıkla dağıtır.³⁷

Muhibbî sevgili karşısında boyun eğen, aşkın ve sevginin yoğurduğu yumuşak mizacıyla gönüllerde taht kuran bir sultandır. Sevgilisine, sahip olduğu ülkelerin paha biçilmez güzellikleriyle hitap ederken *bu ülkeler değerindeki sevgilim* diye ona seslenmektedir. Aşktan, sevgiden ve sevgiliden uzakta olan zahitler onun kaleminden ve tenkidinden kurtulamaz. Bütün dünyaya baş eğdiren şair, sevgili karşısında çaresizdir. Hükümdarlığı boyunca elde ettiği zaferleri, meydan muharebelerini bir tablo halinde ustalıkla anlatır. Hükümdarlık yönü şiirine hikemi bir tavırla yansır. Aslında sosyal ve idari pek çok kavramı şiirlerinde ustalıkla kullanması bu özelliğinin sonucudur. Mertlikten, kahramanlıktan bahseden büyük cihan padişahı, kazandığı zaferlerin bolluğuna, aldığı yerlerin çokluğuna, sürdüğü saltanatın yüceliğine rağmen, bazı şiirlerinde devrandan, kimsesizlikten, kıymetinin bilinmediğinden yakınır. Böylece döneminin şairlerinde sıkça rastlanan, değerinin bilinmemesi, yalnız ve kimsesiz kalma gibi beşeri hallerden o da şikâyet eder. Öte yandan pek çok şiirinde Peygamberimize karşı samimi duygularını ifade eder ve iki cihanda da ona sığınır. Bu üslupla yazdığı tevhid, münâcât ve na‘atlarında hatalarını ve acizliğini öne çıkardığı görülmektedir.³⁸

Kanuni Sultan Süleyman’ın diğer padişah şairler gibi üslubu sade ve ifadesi açıktır. Sık sık saf gönüllü ve edepli olmanın gereğini vurgulayan Muhibbî büyüleyici bir şiir gücüne sahip olduğunu belirtirken her divan şairi gibi kendini de över. Şiir gücünü Divan’ında dile getirdiği gibi oğlu Bayezid’e yazdığı mektupta da ortaya koyar. Kanuni’nin oğlu Bayezid ile şiir diliyle mektuplaşması, her ikisinin de nesirle yazar hatta konuşur gibi şiiri kolaylıkla kullandıklarını göstermesi edebiyat tarihimizin güzel örnekleridir. Bu yönde oğulları Bayezid ile Selim arasındaki taht kavgasına binaen Konya’da yapılan savaşı kaybeden Bayezid’in sığındığı İran’dan affedilmesi için babasına yazdığı manzum mektuba Kanuni de yine manzum olarak cevap vermiştir.³⁹

Türk şairlerinden en fazla Ahmed Paşa, Necâtî, Bâkî, Fuzûlî ve Hayâlî’den etkilendiği görülen şair, sevip beğendiği şairlerin şiirlerini tanzir etmiştir.⁴⁰ Kendi çağının şairlerini sık sık nazîre söylemeye yönlendirmesi yahut kendisinin onlara nazîre yazması sevk ve yönetim gayretinin şiire de yansıdığını gösterir. Nitekim gerek kendisinin gerek çağdaşı şairlerin divanlarında yapılan savaşların hatıralarıyla dolu pek çok musammat, kaside ve gazele rastlanır. Şiirlerinde ortaya koyduğu değişik mazmunlar, atasözleri ve deyimlerin güzelliği, dilde gösterdiği özen ve dikkat, ses ve söz uyumu büyük şairlere ne ölçüde yaklaştığını ortaya koymaktadır. Bunlar arasında asrın “Sultanu’ş-Şu’arası” olarak kabul edilen Bâkî de padişaha aşırı derecede sevgi ve saygı duyarak gösterdiği teveccühe layık olmaya çalışmıştır. Hatta Muhibbî’nin bazı şiirlerine de nazireler yazdığı bilinmektedir.⁴¹

³⁷ Çelebioğlu, “Şair Kanûnî Sultan Süleyman”, 42.

³⁸ Kemal Yavuz - Orhan Yavuz, *Muhibbî Divânı-Bütün Şiirleri*, 98-102; Ak, “Süleyman I (Edebî Yönü)”, 74-75.

³⁹ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: MEB Yay., 2001), 570.

⁴⁰ Ak, *Muhibbî Divanı*, 25.

⁴¹ Nazire yazma ve Bâkî’nin naziresi için bkz. Fatma Meliha Şen, “Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbî) ve Baki”, *Osmanlı Araştırmaları* 28 (2006), 183-193.

Sonuç

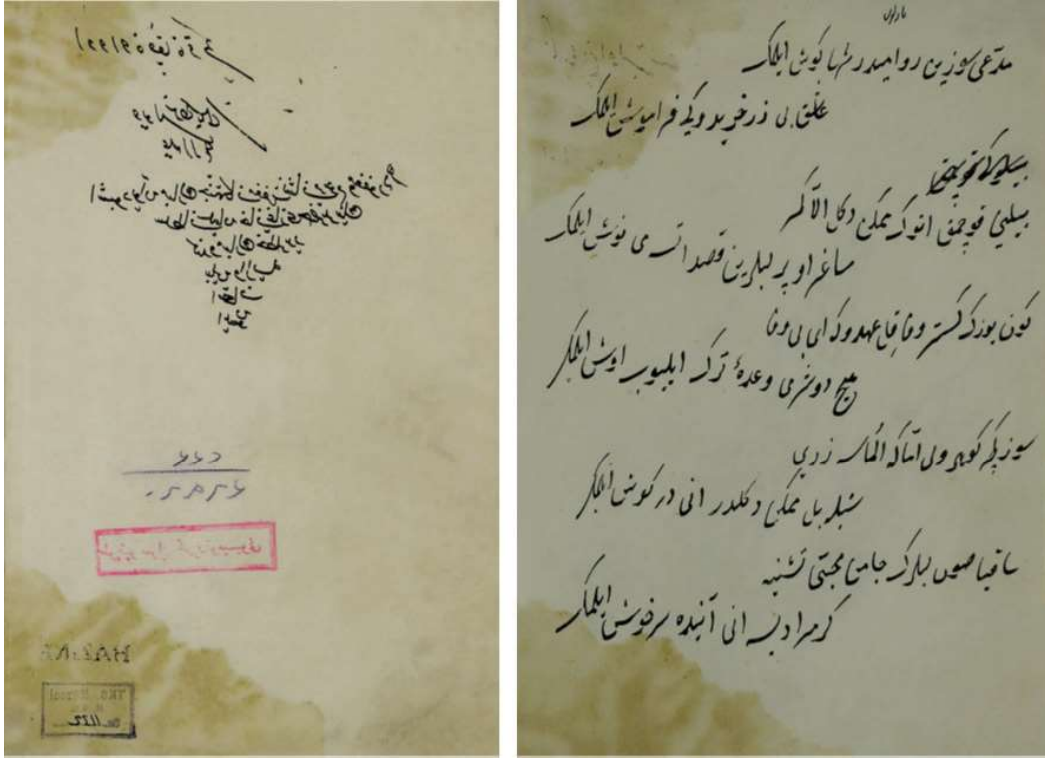
1494 yılında Trabzon’da doğan ve 1520-1566 yıllarını kapsayan kırk altı yıllık hükümdarlık dönemiyle Osmanlı tarihinde en uzun süre tahtta kalan Kanuni Sultan Süleyman yaptığı seferler, yürüttüğü siyasi ve diplomatik faaliyetler, uygulamaya koyduğu kanunlarla Osmanlı İmparatorluğu’nu on altıncı yüzyılımı en etkili devletlerinden biri haline getirdi. Bu uygulamaları sonucu Avrupalı tarihçilerce *Muhteşem*, Türk tarihçiler tarafından ise *Kanuni* sıfatıyla anılmıştır. Bu dönemde yetişen ya da bizzat padişah tarafından görevlendirilen Mimar Sinan, Ebüssüüd Efendi, Bâki, Barbaros Hayreddin Paşa, Celâlzâde Mustafa Çelebi, Kınalızâde Ali Çelebi, Taşköprüzâde gibi isimler Osmanlı kültür ve medeniyetinin klasik ürünlerini ortaya koymuşlardır. Fas’tan Endonezya’ya uzanan geniş bir coğrafyada etkisini hissettiren ve bu coğrafyada yaşayan toplumların tarihinde kalıcı bir miras bırakan Kanuni Sultan Süleyman ve dönemi sonraki yüzyılların siyasî literatüründe *altın çağ* söylemi üzerinden kendine yer edinmiştir.

Kanuni, bir yandan saltanatını devam ettirirken diğer yandan da yazdığı şiirlerle büyük bir şair olduğunu kanıtlamıştır. O her şeyden önce divan ya da divanlar sahibidir. Bu güne kadar tespit edilebilenler içerisinde yazdığı tüm şiirlerine istinaden bilhassa Muhibbî mahlası ile büyük bir *Divan* oluşturmuş olan şair padişah, divan şairleri arasında 4300 küsur gazeli ile en çok şiir yazarlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Hayatı savaşlarla ve devlet işleri ile geçen Muhibbî’nin şiire zaman ayırabilmesi, dilden dile asırlarca dolaşacak mısralar kaleme alması onun bu alanda da muhteşem olduğunu kanıtlamaktadır. Farsça ve Türkçe Divanlarının muhteva bakımından birbirilerini tutmaması şiirden hiç ayrılmadığının da delilidir. Bu yönde padişahın şiirleri kısa zaman içinde de olsa hemen toplanmış ve çabucak *Divan* tertip edilmiştir. Şiiri yalnız orada kalmamış, tertip edilen divanlardan sonra yazdığı manzumeleri başka divanlarının yazılmasına sebep olmuştur. Belki bundan sonraki zaman diliminde de orijinal hali veya farklı bir nüsha ile karşımıza çıkabilecek şiirleri Türk tarihi olduğu kadar Türk edebiyatına da büyük bir katkı sağlamıştır.

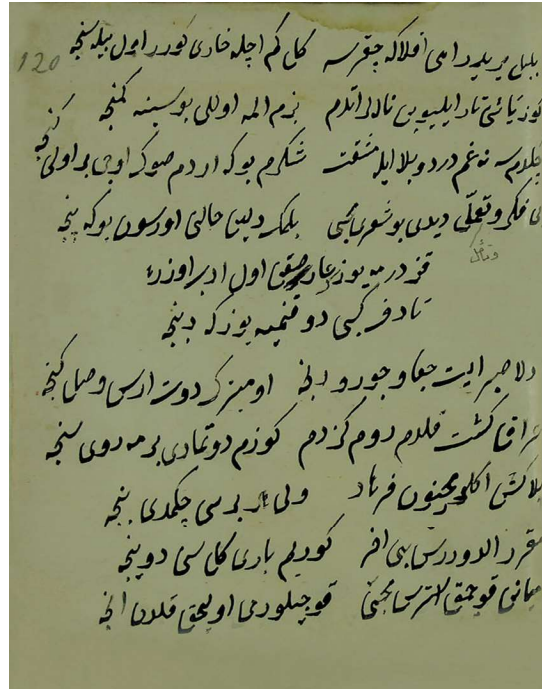

Resim 1: *Muhibbî Divanı'nın Nururosmaniye Kütüphanesi nr. 3873'teki nüshasının ilk ve son sayfası*⁴²

⁴² Türkiye Diyanet Vakfı, "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi" (Erişim 15 Ekim 2023).

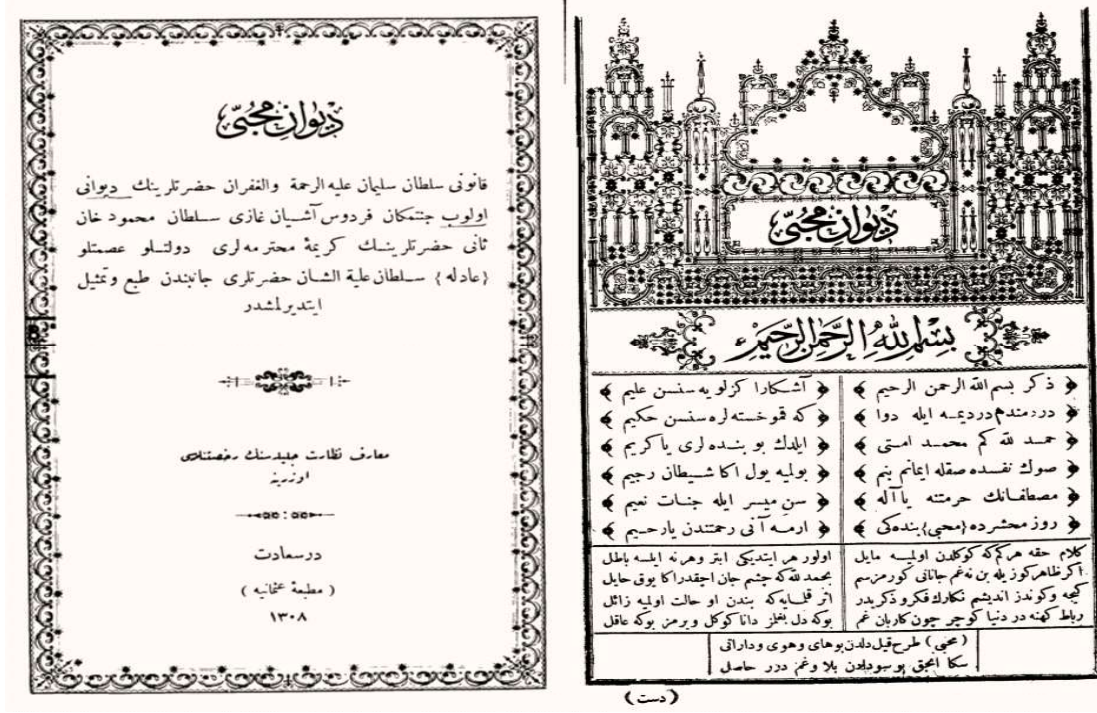
Resim 2: Muhibbi'nin kendi el yazısı ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nr. 1132'de bulunan Divan nüshasının ilk sayfaları⁴³

Resim 3: Muhibbi'nin kendi el yazısı ile Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nr. 1132'de bulunan Divan nüshasının son sayfası⁴⁴

⁴³ Kânûni Sultan Süleyman, *Muhibbi Divânı/Kendi Hattıyla*, haz. Orhan Yavuz, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2014), 601, 606.

⁴⁴ Kânûni Sultan Süleyman, *Muhibbi Divânı*, 368.

Resim 4: Muhibbi Divanı'nın Âdile Sultan tarafından matbu olarak bastırılan nüshasının ilk sayfaları⁴⁵

Kaynakça

- Âdile Sultan. *Divan-ı Muhibbi*. İstanbul: Matbaa-i Osmânî, 1308/1890.
- Afyoncu, Erhan. *Muhteşem Süleyman, Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.
- Ahmed Tevhid. "Hünernâme (Kanuni Sultan Süleyman Han'ın Şehzadeliği Devri)" *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 8-9/49-62 (1335-1337), 85-89.
- Ak, Coşkun. "Süleyman I (Edebî Yönü)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/74-75. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Ak, Coşkun. *İzahlı Metin-Kanuni Sultan Süleyman*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Ak, Coşkun. *Muhibbi - Farsca Divan*. Ankara: Nobel Yayınları, 2006.
- Ak, Coşkun. *Muhibbi Divanı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1977.
- Ak, Coşkun. *Muhibbi Divanı-İzahlı Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Anonim *Tevarih-i Ali-i Osman (F. Giesse Neşri)*. haz. Nihat Azamat. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınları, 2001.
- Bostan, İdris. "Kanuni Sultan Süleyman ve Osmanlı Deniz İmparatorluğu". *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa*. ed. Bureu Kurt. 407-424. Bursa: Gaye Kitapevi, 2019.
- Çabuk, Vahit. *Divan-ı Muhibbi (Kanuni Sultan Süleyman'ın Şiirleri)*. 3 Cilt. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, 1980.
- Çelebioğlu, Âmil. "Şair Kanûnî Sultan Süleyman". *Türk Kültürü Araştırmaları* 28/1-2 (1990), 39-52.

⁴⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, "TBMM Kütüphanesi" (Erişim 15 Ekim 2023).

- Divan-ı Muhibbi*. İstanbul: Ereğli Demir Çelik Fabrikası Yayınları, 2005.
- Emecen, Feridun M. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Emecen, Feridun M. *Yavuz Sultan Selim*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2010.
- Emecen, Feridun. “Süleyman I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/62-74. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Emel, Esin. “Merkez Efendi (H. 870/1465 Sıraları-959/1551) İle Şah Sultan Arasında Bir Haşiye”, *Türkiyat Mecmuası* 19 (1977-1979), 66-92.
- Ertuğ, Zeynep Tarım. *Osmanlı Devleti'nde XVI. Y.Y. Cülûs ve Cenaze Törenleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Gelen, Kasım. *Kânûnî Sultan Süleyman'ın Farsça Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Süleyman I”. *İslam Ansiklopedisi*. 11/99-155. İstanbul: MEB Yayınları, 1979.
- Halman, Talat S. *Süleyman the Magnificent Poet*. İstanbul: Dost Yayınları, 1987.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tacü't-Tevarih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Kânûnî Sultan Süleyman. *Muhibbî Dîvânı/Kendi Hattıyla*. haz. Orhan Yavuz. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kut, Günay. *Muhibbi Divanı-Tıpkıbasım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Öztuna, Yılmaz. *Kanûnî Sultân Süleymân*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- Selanikî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selanikî*. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: TTK Yayınları, 1999.
- Söylemez, Faruk. “Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/33 (2012), 63-86.
- Şen, Fatma Meliha. “Kanuni Sultan Süleyman (Muhibbi) ve Baki”. *Osmanlı Araştırmaları* 28 (2006), 183-193.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, “TBMM Kütüphanesi” (Erişim 15 Ekim 2023). <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstreams/4a7cfa51-089e-4b78-97bd-2587ae294817/download>
- Türkiye Diyanet Vakfı, “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi” (Erişim 15 Ekim 2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-i#1>
- Uluçay, Çağatay. “Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar (3 fotokopi ile birlikte)”. *Kanuni Armağanı*. 237-249. Ankara: TTK Yayınları, 1970.
- Uluçay, Çağatay. “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”. *Tarih Dergisi* 6/9 (1954), 53-90.
- Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: TTK Yayınları, 1985.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Ünver, Süheyl. “Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni”, *Kanuni Armağanı*, 301-306. Ankara: TTK Yayınları, 1970.
- Yavuz, Kemal – Yavuz, Orhan, *Muhibbî Dîvânı-Bütün Şiirleri*, 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Yavuz, Kemal – Yavuz, Orhan. *Muhibbî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Yavuz, Orhan. “Muhibbî Dîvânı'nın Yeni Bir Nüshası Münâsebetyile”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 49 (2021), 151-167.